

TÜRKİYE’DE İLKÖĞRETİM HAYAT BİLGİSİ VE SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARININ ÇOCUK HAKLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Hakan DÜNDAR

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü
hdundar06@gmail.com

Arş. Gör. Erdem HAREKET

Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü
erdem.hareket@gmail.com

Öz

Bu araştırmada, Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının, çocuk hakları açısından analiz edilmesi amaçlanmıştır. Araştırma verileri doküman incelemesi yöntemi ile elde edilmiş, veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırma bulguları incelendiğinde, Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programında, çocuğun okul ortamına, topluma ve aile ortamına katılımına ilişkin kazanımların yeterli düzeyde yer almadığı; çocuğun sağlık ortamlarına, medyaya ve genel (ülke) politikaya katılımına yönelik kazanımların ise oldukça sınırlı olduğu belirlenmiştir. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında ise, çocuğun katılım hakkına yönelik olarak tasarlanmış kazanımların son derece dar kapsamda kaldığı tespit edilmiştir. Ayrıca her iki programda da, çocuğun yargıya katılımına yönelik bir kazanımın bulunmadığı tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda, öğretim programlarında çocuğun katılım hakkının gelişimine ilişkin olarak bazı önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar sözcükler: Çocuk hakları, çocuğun katılım hakkı, Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı.

THE INVESTIGATION OF ELEMENTARY CURRICULUM OF LIFE SCIENCES AND OF CURRICULUM OF SOCIAL SCIENCES IN TERMS OF CHILDREN RIGHTS IN TURKEY

Abstract

The purpose of this research is to analyze of curriculum of social sciences and of curriculum of life sciences in terms of children rights. The data of this research were obtained with document analysis method and data of this research were analyzed with content analysis method. When research results were examined, it were determined that some gains which are related to children’s participation to school environment, society life and family environment are inadequate in curriculum of life sciences. In addition to that, it were determined that some gains which are intended for children’s participation to health care environments, media and general policy field are very limited. In curriculum of social sciences, it were detected that some gains which are designed related to children’s participation rights are narrow scoped. Furthermore, it were detected that a gain which is intended for participation of children to jurisdiction is not in both curriculums. In result of this research, some suggestions were offered which are related to development of children’s participation rights in curriculums.

Keywords: Children rights, children’s participation rights, curriculum of social sciences and of curriculum of life sciences

Giriş

Bireyin, yaşamsal niteliklerini yükseltme ve mevcut yaşam koşulları içerisinde birey olmanın gerektirdiği becerileri yerine getirebilme imkânı, insan hakları kavramının içerisinde yer alan yasal ve toplumsal bazı normların birleşimi olan ilkelerle sağlanmaktadır. Bu açıdan düşünüldüğünde, insan hakları; ‘İnsan olmanın getirdiği ilke ve kurallardan oluşan ideal haklar listesi olarak tanımlanabilir.’ (Kapani, 1981. Akt; Nayır ve Kepenekçi, 2011). Bu doğrultuda, demokratik yapının geçerli olduğu ülkelerde, etkin ve demokratik vatandaşlık değerlerinin üst düzey bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Ahlak ve kişilik gelişimine ilişkin kuramlar incelendiğinde ise; bu değerlerin erken yaşlarda, bireylere kazandırılmaya çalışılması doğru bir yaklaşım olarak vurgulanmaktadır. Bu bağlamda insan haklarının temel dayanaklarından beslenerek oluşturulmuş olan çocuk haklarına ilişkin tutum ve değerlerin, erken yaşlarda çocuklara kazandırılması büyük önem ve gereklilik arz etmektedir. Çocuklar, çocukluk evresi hayatın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır ve çocukluk gençliği ve yetişkinliği şekillendiren bir dönemdir. Mevcut bu durumun bilincinde olan ülkeler, uluslararası platformlarda, kendi eğitim politikalarında ve sahip oldukları yasama faaliyetleri ile çocuk haklarını koruma ve çocuk haklarına ilişkin algıları olumlu yönde geliştirme faaliyetlerini erken yaşlardaki bireylerine sunma çabası içerisinde bulunmaktadırlar (Erkman, 1995; akt:Fazlıoğlu, 2007). Herczog (2012) çocuk haklarının doğuştan anlamlı olduğuna ancak özellikle genç çocuklarla ilgili birçok belirsizliklerin bulunduğu dikkat çekmiştir. Grugel (2013) de belirttiği gibi; çocukların ve gençlerin haklarının varlığına ilişkin talep; insan onurunun ve bireysel değerinin entelektüel zemine dayanan bir inancın büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu doğrultuda ülkelerin; çocukların toplumun bir ferdi olarak görmesi, kendilerine ilişkin karar alabilme özgürlüğüne ulaştırılması, belli standartlarda yaşamını devam ettirme ve kendini mevcut imkânlar doğrultusunda geliştirebilmesine olanak sağlaması, her türlü sömürü ve ahlaki açıdan uygun olmayan uygulamalarla ticari bir malzeme olarak kullanımının önüne geçebilmesi ve demokratik bir yapının gereği olarak özgür bir birey haline gelmesine fırsat vermesine yönelik uygulamalar geliştirmeleri beklenmektedir. Bu amaçla, ülkelerin kendi içinde gerçekleştirdiği birçok çalışmanın varlığı biliniyor olsa da bu çalışmalar içerisinde, çocuk haklarına ilişkin olarak en kapsamlı ve geçerli sonuç; Birleşmiş Milletler tarafından on yıllık bir sürede hazırlanmış olan Çocuk Hakları Sözleşmesinin birçok ülke tarafından kabul edilmesi ile alınmıştır. ‘Çocuk Hakları konusunda sadece ülkelerin iç hukukuna bırakılmaktan öteye geçmiş ve bu konuda uluslararası belgeler hazırlanmıştır. Bu belgelerin en önemlisi kuşkusuz Birleşmiş Milletler

Genel Kurulunca 1989 yılında kabul edilen ‘Çocuk Haklarına dair sözleşmedir’ (Kepenekçi ve Baydık, 2009:329-350).

Çocuk Haklarının Korunması ve Çocuk Hakları Sözleşmesi

Çocuk Hakları Sözleşmesinin kapsamına bakıldığında; uluslararası topluluk, dünyanın her yerinde çocukların taşıdıkları değerlerin ve yaşama, korunma, gelişme ve katılım dâhil sahip oldukları tüm hakların tanınıp güvence altına alınması yolunda önemli bir adım atmıştır (Ulusal İlk Rapor, 1999; III-IV, Akt: Sözer, 2003). Kılıçgün ve Oktay (2011) UNICEF kaynaklı raporlara dayanarak yaptıkları çalışmalarında; yoksulluk içinde yaşayan, beslenme, sağlık ve eğitim konusunda bakım görmeyen ve çalıştırılarak ya da cinsel ticaret yoluyla sömürülen çok sayıda çocuğun olduğuna ilişkin önemli bulgular elde etmişlerdir. Yine bu çalışmaya paralel olarak, Lundy (2012) tarafından gerçekleştirilen çalışmada; çocuk hakları evrensel sözleşmesinin AB üyesi devletlerin yerel eğitim politikaları üzerinde bir etkiye sahip olduğu belirtilmiştir.

Diğer taraftan çocuk haklarının korunması, yaygınlaştırılması ve çocuk hakları eğitimine ilişkin yasal kaynakların evrensel bir boyuta sahip olması, bu hakların yeterli uygulama alanı bulmasında ve ülkelerin yerel yönetimleri tarafından reel bir dikkatle üzerinde durulması açısından ne yazık ki yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle çocuk haklarının, erken yaşlardaki bireylere eğitim ve aile kurumundaki yaşantılar yardımıyla öğretilmesi ve davranış boyutunda edindirilmesi bu yetersizliğin giderilmesi noktasında son derece önemlidir. Liebel (2012), çocuk haklarının, çocukların gerekli güce ulaşmaları, kendi takdirlerine göre haklarını kullanmaları ve kendi önceliklerini belirlemeleri noktasında bir uygulama alanı bulduğunda anlamlı olacağını belirtmektedir. Ayrıca Tintor (2013), birçok farklı çalışmada çocukların; beceri, demokratik liderlik ve bireysel sorumluluk özelliklerinin edinimine teşvik olarak çocukların kendi hakları noktasında eğitilmelerinin daha değerli olacağını vurgulamaktadır. Çocukların kendi hakları konusunda eğitilmesi boyutunda, çocukların en çok vakit geçirdikleri veya etkileşim halinde buldukları etmenlerin niteliği, bir diğer dikkat edilmesi gereken unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, çocuk hakları eğitiminin ve öğretiminin gerçekleştirilebilmesi sürecinde; velilerin, okul yöneticilerinin, öğretim programlarının, öğretmenlerin ve medya gibi bazı çevresel faktörlerin çocuklar üzerinde önemli role sahip unsurlar oldukları anlaşılmaktadır. Aile üyeleri ve okul ortamında kurulan ilişkiler ile kitle iletişim araçları, çocukların haklarına ilişkin algılarını biçimlendiren etkenler arasında yer alır (Mayall, 2000 ve Marss, 2000, Akt: Ersoy, 2011).

Bu noktada, çocuk haklarının istenen şekilde bireylere kazandırılabilmesi şartının; velilerin, öğretmenlerin, okul yöneticilerinin ve öğrencilerin konuya ilişkin algılarına, tutumlarına ve bilgi düzeylerine; ayrıca hazırlanan öğretim programlarının içeriğine ve uygulanma biçimine bağlı olduğu düşünülmektedir. Bu noktada bireylerin ilk öğretmenleri olan anne ve babaların, çocuk haklarına yönelik uygulamaları ve tutumları son derece önemlidir. Ayrıca ailelerin sahip olduğu çeşitli özelliklerde çocuk haklarının bireylere kazandırılması noktasında birer etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Ailenin sosyo-ekonomik yapısı ve eğitimi, onların çocuklarına haklarını öğretmeleri ve haklarını kullanma ortamları yaratmalarında etkili olmaktadır (Ersoy, 2012). TÜBİTAK (2010) öncülüğünde hazırlanmış olan ‘Çocukların Penceresinden Çocuk Hakları’ başlıklı araştırma raporuna göre, çocukların zihin dünyalarında çocuk haklarını etkileyen unsurlar olarak sırasıyla; anne, baba, çocuk hakları sözleşmesi, okul ve arkadaş unsurlarının geldiğine ilişkin bulgular edinilmiştir. Çocuk hakları konusunda ve çocuk haklarının bireylere kazandırılmasında bir diğer önemli unsur öğretmenlerdir. Öğretmenler çocukların model alacağı birer şahsiyet olmaları dolayısıyla, bu süreçte çocuklar üzerinde büyük bir etki unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda öğretmenlerin konuya ilişkin sahip oldukları tutumlar ve çocuk haklarına ilişkin algıları son derece önemlidir. Deb ve Mathews (2012), yapmış oldukları çalışmada, öğretmenlerin ve velilerin, çocukların; sağlık bakımı, eğitim, eğlence, oyun oynama, kültürel ve sanatsal etkinliklere katılma ve gelişimini tehdit eden unsurlardan korunması gerektiği gibi haklara sahip olduklarını belirten görüşler elde ettiklerini belirtmişlerdir. Fakat Deb ve Mathews (2012) aynı çalışmalarında, velilerin ve öğretmenlerin; çocuk haklarını tanımaya yönelik ülkesel uygulamalardan ve önlemlerden büyük oranının haberdar olmadıklarına ilişkin bulgulara ulaşmışlardır. Bu açıdan bakıldığında, konu ile ilişkili olarak velilerin ve öğretmenlerin de belirli bir eğitim almaları gerektiği anlaşılmaktadır. Ersoy (2012) çalışmasında, öğretmenler ve velilerin çoğunluğunun çocuk haklarını, çocukların toplumun etkin bir bireyi olarak sahip olması gereken hakları olarak düşünmemekte ve çocuk haklarını insan haklarının çocuklar için uyarlanmış biçimi olarak görme eğiliminde olduklarını gösteren bulgulara yer vermiştir. Yine Ersoy (2012) aynı çalışmasında; öğretmenlerin, haklarını öğrenen çocukların özgüvenlerinin gelişmekte ve çevrelerine karşı daha sorumlu davrandıklarını belirten bulgulara yer vermiştir. Çocuk hakları eğitimi sürecinde bir diğer önemli unsur okul ve yöneticilerdir. Yönetici tutumları ve okul şartlarının niteliği, çocukların haklarını edinmeleri ve bunları davranışa dönüştürebilmeleri noktasında belirleyici olmaktadır. Bu noktada okul içi uygulamaların, okul sosyal yapısının ve yönetici tutumlarının; çocuk haklarına ilişkin davranış örüntülerinin rahat bir şekilde sergilenmesini sağlayacak imkânı

öğrencilerine sunması gerekmektedir. Ancak birçok çalışmada, istenen bu tarzda ki imkânların öğrencilere sunulmadığına ilişkin veriler elde edilmiştir. Okul uygulamaları çocuğun özerklik yeteneğini görmezden gelecek meşguliyetler oluşturmaktadır. Eğitim kurumları büyük ölçüde çocuğun katılımcılık hakkı ile kendi iç politikaları arasında ihmaller sergilerler (Hudson, 2012). Yine Tintor (2012) çalışmasında, ailelerin okul sisteminin kurallarının öğrencilerin karar alma süreçlerinde bulunmasına izin vermez olduğu yönünde görüşler beyan ettiklerini belirtmiştir. Bu açıdan bakıldığında eğitimsel faaliyetlerin ve çocuk hakları eğitimi sürecinin istenen şekillerde yürütülmesi için işbirlikçi çalışmaların gerekliliği yadsınamaz bir gerçektir. Eğitim konusunda uyumlu süreçlerin gerçekleştirilebilmesi için, çocuk ihtiyaçlarının belirlenmesinde onların da görüşleri dikkate alınmalıdır (Almog ve Hazan, 2012). Bu anlamda Gömleksiz ve diğerleri (2008), yapmış oldukları çalışmada, öğrencilerin öğretmen ve yönetici davranışlarına ilişkin görüşleri, elde edilmiş ve öğrencilerin kendi haklarına ilişkin farkındalık düzeylerinin istenen düzeyden daha düşük olduğu görülmüştür. Bu bağlamda öğrencilerin kendi hakları noktasındaki farkındalıklarının belirlenmesi ve bu farkındalık düzeyinin iyileştirilmesi yönünde yapılacak daha çok çalışmaların gerekli olduğu görülmektedir. Çocuk hakları konusunda yeterli düzeyde oluşması beklenen farkındalığın ise eğitimsel boyutta gerçekleştirilecek uygulamalar ile mümkün kılınabileceği düşünülmektedir. Quennerstedt ve Quennerstedt (2013) tarafından gerçekleştirilen çalışma incelendiğinde, çocuğun, çocuk haklarının eğitim sistemi içerisinde olmasına ve çocuk haklarına ilişkin araştırma durumlarının oluşturulmasına yönelik bazı yeni yaklaşımların sunulduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, eğitim de çocuk hakları ile ilgili konularda çalışılmasını mümkün kılacak yeni çıkış kapılarının ortaya konmasının mümkün kılınacağı düşünülmüştür. Bu süreçte bir diğer önemli unsur ise öğretim programları ve bu programlara ilişkin ders materyallerinin niteliğidir. Eğitim öğretim süreçlerinde ders kitaplarının birinci kaynak olarak öğretmenler tarafından tercih ediliyor olması; bu kaynakların çocuk haklarının öğretilmesi noktasında gerekli içeriğe sahip olmaları hususunu gündeme getirmektedir. Ders kitapları öğrencilerin kişilik gelişimine olduğu kadar insan hakları ve temel özgürlüklere saygı göstermeyi sağlamaya da hizmet etmelidir (Power ve Alison, 2000, Akt: Nayır ve Kapenekçi, 2011). Merey (2013) çalışmasında, insan hakları veya çocuk hakları eğitim programına katılan öğrenciler ile katılmayan öğrenciler arasında büyük farklılıklar gözlemlendiğini belirtmiştir. Bu açıdan bakıldığında; öğretim programlarının, kendi haklarının bilincinde olan ve bunları içselleştirebilen bireylerin yetişmesinde önemli bir role sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ersoy (2011), gerçekleştirmiş olduğu çalışmada, öğrencilerin çocuk haklarını en çok Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler dersinden öğrendiklerine ilişkin bulgulara ulaşmıştır.

Bu nedenle bu dersler için müfredat programında hazırlanan ders içeriklerinin ve bu içeriklere ilişkin kazanımların önemi büyüktür.

Konuya ilişkin yapılan çalışmalar genel kapsamda incelendiğinde, Hayat Bilgisi dersi ve Sosyal Bilgiler dersi için hazırlanmış öğretim programında, çocuk haklarına ilişkin kazanımların ne boyutta yer aldığına ilişkin incelemelerin yetersizliği dikkat çekmektedir. Bu çalışma ile de, Hayat Bilgisi dersi ve Sosyal Bilgiler dersi öğretim programlarında çocuk haklarına ilişkin kazanımlara yer verilme durumuna ışık tutulması, bu doğrultuda mevcut program kazanımlarının geliştirilmesi ve yeni öğretim programlarının hazırlanması süreçlerine rehber olacağı düşünülmektedir. Ayrıca Türkiye’de çocuk hakları konusunun ilkökul müfredatında, Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler dersi öğretim programlarında nasıl ele alındığının tespit edilmesiyle, konu ile ilgili yapılacak yeni çalışmalara yeni bir bakış sunulmuş olacaktır.

Araştırma Amacı

Bu araştırmanın amacı, Hayat Bilgisi dersi ve Sosyal Bilgiler dersi öğretim programları kazanımlarını çocuk hakları açısından analiz etmektir.

Yöntem

Bu araştırma, betimsel bir çalışmadır. Verilerin toplanmasında ise doküman incelemesi tekniğinden faydalanılmıştır. Doküman incelemesini, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin incelenmesini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Patton (2014) de; doğrudan gözlem ve yazılı dokümanların, nitel bulgu elde etme süreçlerinin temel yöntemlerinden birisi olduğunu belirterek, dokümanların; kullanılabilirliği, araştırılabilirliği ve anlamlandırılabilirliği hususlarını; nitel araştırma yapmak için gerekli becerilerden bazıları olarak dile getirmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye’de İlkokul Hayat Bilgisi dersi ve Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı kazanımlarında, çocuk haklarına ilişkin yer alan verilerin toplanması “doküman incelemesi” yolu ile gerçekleştirilmiştir.

Araştırma kapsamında, 2015 yılında ilkökul programında yer alan Hayat Bilgisi dersi ve Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı kazanımları, çocuk hakları açısından incelenmiştir. Bu kapsamda Hayat Bilgisi dersi (1.-3. Sınıf) öğretim programında yer alan 292 ve Sosyal Bilgiler dersi (4. Sınıf) öğretim programında yer alan 46 program kazanımı incelenmiştir. İncelenecek programların belirlenmesinde, Büyüköztürk (2011)’de ifade ettiği gibi; belli niteliklere sahip kişiler, olaylar, nesnelere ya da durumlardan bir çalışma grubu oluşturulması istendiğinde tercih edilen ve amaçlı örnekleme yaklaşımlarından birisi olan ‘ölçüt örnekleme’

yöntemi kullanılmıştır. Bu programların seçiminde; araştırmacıların çalışma ve uzmanlık alanları (vatandaşlık eğitimi ve sosyal bilgiler öğretimi), bahsi geçen programların kapsam ve amaçları, temaları, öğrenme alanları, etkinlik özellikleri ve program unsurlarının çocuk hakları olgusu ile olan ilişkisi gibi ölçütler dikkate alınmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Yapılan bu çalışmada, Türkiye’ de 2015 yılında İlkokul Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında çocuk haklarına yönelik olarak hangi kazanımların yer aldığı ve bu kazanımların çocuk hakları ile ilgili hangi kavram ve açıklamalarla ilişkili olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Ulutaş (2015), araştırmacıların doküman tercihlerinde, kaynakların oluşumuna, orijinalliğine ve güvenilirliğine önemli ölçüde dikkat etmeleri gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda verilerin toplanmasında, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Talim ve Terbiye Kurulu (TTKB) internet sayfasında yer alan güncel Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler dersi öğretim programlarına ulaşılmıştır (<http://www.ttkb.meb.gov.tr/programlar.html>). Daha sonra araştırmacılar tarafından bu öğretim programları, çocuğun katılım hakkı açısından incelenmiştir. Bu aşamada öncelikle, farklı sınıf düzeyinde ve öğrenme alanlarında yer alan kazanımlar tespit edilmiş ve bu kazanımlar Merey (2012) tarafından; çocuğun katılım hakkına yönelik, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Evrensel Sözleşmesinde yer alan maddelere dayalı olarak oluşturulan kategoriler doğrultusunda analiz edilmiştir. Bu aşamada incelenen öğretim programlarında yer alan kazanımlar çocuk hakları ile ilgili olarak;

- a) Çocuğun Aile Ortamına Katılımı
- b) Çocuğun Okul Ortamına Katılımı
- c) Çocuğun Genel (Ülke) Politikaya Katılımı
- d) Çocuğun Çevrenin Korunmasına ve Sürdürülebilir Kalkınmaya Katılımı
- e) Çocuğun Sağlık Ortamına Katılımı
- f) Çocuğun Medyaya Katılımı
- g) Çocuğun Yargıya Katılımı
- h) Çocuğun Topluma Katılımı

kategorilerine uygun olarak analiz edilmiştir.

Elde edilen araştırma verilerinin çözümlenmesinde, içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramalara ve ilişkilere ulaşmaktır. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri

belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde organize ederek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışmada, öğretim programlarında çocuk haklarına yönelik hangi kavramların olduğuna ilişkin yapılan içerik analizinde: (1) adlandırma aşaması, (2) eleme aşaması, (3) kategori aşaması, (4) geçerlik ve güvenilirliğin sağlanma aşaması (5) frekansların hesaplanma ve yorumlanma aşamalarına yer verilmiştir.

Adlandırma aşaması: Bu aşamada, araştırmacılar tarafından Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler derslerinde çocuk hakları ile ilgili geçen kazanımlar tespit edilmiş ve listelendirilmiştir.

Eleme aşaması: Bu aşamada kazanımlar gözden geçirilerek, kazanımların çocuk hakları ile ilgili olup olmadığı ve sınıflar düzeyinde nasıl ele alındığı tespit edilmiştir.

Kategori aşaması: Araştırmada öğretim programlarından elde edilen verilere dayalı olarak belirlenen kazanımlar; Çocuğun Aile Ortamına Katılımı, Çocuğun Okul Ortamına Katılımı, Çocuğun Genel (Ülke) Politikaya Katılımı, Çocuğun Çevrenin Korunmasına ve Sürdürülebilir Kalkınmaya Katılımı, Çocuğun Sağlık Ortamına Katılımı, Çocuğun Medyaya Katılımı, Çocuğun Yargıya Katılımı, Çocuğun Topluma Katılımı kavramsal kategorilerine dayalı olarak gruplandırılmıştır.

Araştırmanın geçerliği ve güvenilirliği: Toplanan verilerin ayrıntılı olarak rapor edilmesi ve araştırmacının sonuçlara nasıl ulaştığını açıklaması nitel bir araştırmada geçerliğin önemli ölçütleri arasında yer almaktadır (Yıldırım ve Simsek, 2013). Bu araştırmada, öncelikle sınıf seviyesinde ve derslere dayalı olarak çocuk hakları kazanımları belirlenmiş, daha sonra bu kazanımlar yukarıda yer alan ve çocuğun katılım hakkının kategorize edildiği alanlara uygunluğu açısından kategorik hale getirilmiştir. Verilerin kategorik hale getirilmesi sürecinde, geçerlik ve güvenilirliğin sağlanmasına yönelik olarak, Miles ve Huberman (1994) tarafından geliştirilmiş olan; “Güvenirlik= [Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı)] X 100” görüş birliği formülünden yararlanılmıştır. Bu aşamada araştırmacıların kazanımların yer aldığı kategorilere göre dağılımlarının kontrolü sonucunda görüş birliği oranı %92 olarak belirlenmiştir.

Bulgular

İlköğretim Hayat Bilgisi dersi öğretim programında (1.-3. Sınıf) ve Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında (4. Sınıf) yer alan kazanımlar, çocuk hakları açısından incelenmiş

ve bu kazanımların çocuk hakları katılım kategorilerine; çocuğun okul ortamına, çocuğun topluma, çocuğun aile ortamına, çocuğun çevrenin korunmasına ve sürdürülebilir kalkınmaya, çocuğun sağlık ortamına, çocuğun genel (ülke) politikaya ve çocuğun medyaya katılımına göre sınıflandırması yapılmıştır.

Tablo 1. Hayat Bilgisi Dersi ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Çocuğun Katılım Hakkına İlişkin Kazanımlara İlişkin Niceliksel Değerler

<i>Öğretim Programı/Toplam Program Kazanım Sayısı</i>	<i>Çocuğun Katılım Hakkı Kategorisi</i>								<i>Toplam</i>
	<i>Çocuğun Okul Ortamına Katılımı</i>	<i>Çocuğun Topluma Katılımı</i>	<i>Çocuğun Aile Ortamına Katılımı</i>	<i>Çocuğun Genel (Ülke) Politikaya Katılımı</i>	<i>Çocuğun Çevrenin Korunmasına ve Sürdürülebilir Kalkınmaya Katılımı</i>	<i>Çocuğun Sağlık Ortamına Katılımı</i>	<i>Çocuğun Medyaya Katılımı</i>	<i>Çocuğun Yargıya Katılımı</i>	
Hayat Bilgisi Öğretim Programı (292 Kazanım)	24	26	24	5	17	2	1	-	99
Sosyal Bilgiler Öğretim Programı (46 Kazanım)	1	3	-	1	4	-	-	-	9
Toplam	25	29	24	6	21	2	1	-	108

Tablo1’ de, çocuğun katılımı hakkına yönelik kazanımların, Hayat Bilgisi dersi ve Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında yer alma durumuna ilişkin sayısal değerleri betimlenmiştir. Tablo incelendiğinde, 292 kazanımdan oluşan Hayat Bilgisi dersi öğretim programında, çocuğun katılım hakkına yönelik 99 kazanımın tespit edildiği görülmektedir. Diğer taraftan 46 kazanımdan oluşan Sosyal Bilgiler dersi 4. sınıf öğretim programında, çocuğun katılım hakkına yönelik 9 kazanım tespit edilmiştir. Hayat Bilgisi dersi öğretim programında ki çocuk haklarına yönelik kazanımlar incelendiğinde, en çok *Çocuğun topluma* (26), *Çocuğun okul ortamına* (24) ve *Çocuğun aile ortamına* (24) katılımına yönelik kazanımlar olduğu görülmektedir. Fakat aynı programda, *Çocuğun medyaya* ve *Çocuğun genel (ülke) politikaya* katılımına yönelik kazanımların sınırlı olarak yer aldığı, *Çocuğun yargıya katılımına* yönelik olarak ise hiçbir kazanımın yer almadığı tespit edilmiştir.

Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında ki çocuk haklarına yönelik kazanımlar incelendiğinde ise, en çok *Çocuğun çevrenin korunmasına ve sürdürülebilir kalkınmaya* (4) katılımına yönelik kazanımların yer aldığı, diğer taraftan; *Çocuğun sağlık ortamına*, *Çocuğun*

medyaya ve Çocuğun yargıya katılımına yönelik olarak tasarlanmış hiçbir kazanımın bulunmadığı görülmektedir.

Programlarda yer alan çocuk haklarına ilişkin kazanımlara ve bu kazanımların çocuğun katılımı hakkı kategorileri doğrultusunda yapılan analizlere ilişkin bulgulara, aşağıdaki bölümde yer alan tablolarda detaylı olarak yer verilmiştir.

Tablo 2. Çocuğun Okul Ortamına Katılımına İlişkin Kazanımlar

Çocuğun Katılım Hakkı Kategorisi	İlköğretim Hayat Bilgisi (1.-3. Sınıf) ve Sosyal Bilgiler Dersi (4.Sınıf) Öğretim Program Kazanımları	Sınıf	
Çocuğun Okul Ortamına Katılımı	<ul style="list-style-type: none"> Arkadaşlarının oyunlarına katılırken, onlarla oyun kurarken ve oynarken uygun davranışlarda bulunur. Kullanacağı ders araç gereçlerini seçer. Okul ve sınıf kurallarını belirleme çalışmalarına katılır ve bu kurallara uyar. Okuldaki ve sınıftaki seçim çalışmalarına katılarak demokrasi kültürünün gerektirdiği davranışları sergiler. Arkadaş edinir ve arkadaşıyla ilgili duygularını ona açıklar. Kulüp veya diğer grup çalışmalarında bir görevin tamamlanması için işbirliği yapar ve sorumluluğu paylaşır. Millî bayramları kutlamak amacıyla yapılan hazırlıklara ve kutlamalara coşkuyla katılır. 	1.Sınıf	
	<ul style="list-style-type: none"> Okulundaki ve sınıftaki seçim çalışmalarına katılarak demokrasi kültürüne katkıda bulunur. Kulüp veya grup çalışmaları ile ilgili olarak geliştirilen bir proje üzerinde arkadaşlarıyla iş birliği yaparak çalışır. Kulüp ve diğer grup çalışmalarında yapılacak işler konusunda arkadaşlarını yönlendirir, onları cesaretlendirir ve gerektiğinde yardımcı bulunur. Grup çalışmaları sırasında başka gruplarla dayanışma içine girerek kendi grubuna destek sağlar. Özensiz iletişimin yaratacağı sorunları belirleyerek, öğretmeni ve arkadaşlarıyla iletişim kurarken nezaket ifadeleri kullanır. 	2.Sınıf	
	<ul style="list-style-type: none"> Okulda ortaya çıkabilecek sorunlarla ilgili farklı çözüm yolları üretir, sorunları çözmek için gerektiğinde okul çalışanlarından, öğretmenlerinden ve arkadaşlarından yardım ister. Okul kurallarının neden konduğunu araştırır ve açıklar. 	3.Sınıf	
	<ul style="list-style-type: none"> Okulda, bir kaza ya da acil durum meydana geldiğinde neler yapılması gerektiğini ifade eder. Yönergeleri takip ederek okuldaki bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanır. Okulda kurallara uyulmadığında ortaya çıkabilecek sorunlarla ilgili çözüm yolları üretir ve en uygun çözüm yolunu uygular. Okul yaşamıyla ilgili iyimser bir bakış açısı geliştirir. Öğretmeni ve arkadaşları ile etkileşimde bulunurken ve iletişim kurarken uygun davranışlar gösterir. Öğretmeni, okul çalışanları ve arkadaşları ile ilişkilerinde gerektiğinde sorun çözme becerisini kullanır. Okul ve sınıf eşyalarını özenli kullanmadığında ortaya çıkabilecek sorunları çözmek için alternatifler üretir. Kulüp veya grup çalışmalarında alınacak kararlar ve yapılacak çalışmalarda arkadaşlarını bir fikir etrafında bir araya getirir. Dürüst davranışlarda bulunarak arkadaşlarının güvenini kazanır. Okula niçin hazırlıklı gelmesi gerektiğini açıklar. 		
	Okulunda ve yakın çevresinde katılacağı sosyal ve eğitsel etkinliklere karar verir.		4.Sınıf

Tablo 2’de yer verilen, ‘Çocuğun okul ortamına katılımı’ kategorisinde yer alan kazanımlar incelendiğinde; çocukların okul ortamında etkili arkadaşlık ilişkilerinin kurulabilmesinin, okul ve okul içi diğer unsurlara ilişkin olumlu tutumlar edinilmesinin, çocukların kendi özelliklerini fark edebilmelerinin, gerekli paylaşım ve işbirlikçi yaklaşımları edinebilmelerinin, yaratıcılıklarını geliştirmeleri ve problem çözme becerilerini kazanabilmelerinin desteklenmesine yönelik olarak tasarlanmış kazanımlar oldukları görülmektedir. Bu kategoride yer alan kazanımların büyük çoğunlukta Hayat Bilgisi dersi

öğretim programında, 3. sınıf düzeyinde yer aldığı görülmektedir. Bu kategoriye yönelik kazanımların ise Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında oldukça sınırlı olduğu bir diğer araştırma bulgusudur.

Tablo 3. Çocuğun Topluma Katılımına İlişkin Kazanımlar

Çocuğun Katılım Hakkı Kategorisi	İlköğretim Hayat Bilgisi (1.-3. Sınıf) ve Sosyal Bilgiler Dersi (4.Sınıf) Öğretim Program Kazanımları	Sınıf
	<ul style="list-style-type: none"> Okula geliş ve gidişleri sırasında karşılaştığı insanlarla etkileşimde bulunurken nasıl davranması gerektiğini araştırır. Arkadaşlarıyla eğlenmenin doğal bir ihtiyaç olduğunu kabul ederek, özel gün kutlamalarına katılmaya istekli olur. Duygularını fark ederek kendini tanıy ve ifade eder. Çevresindeki insanlara karşı hissettiği duyguları fark eder ve bunları uygun biçimde ifade eder. Bayram kutlamalarındaki duygularını sözlü olarak ifade eder. 	1.Sınıf
	<ul style="list-style-type: none"> Arkadaşları ile birlikte oynamak, çalışmak ve özel günleri kutlamak için plan yapar ve planını uygular. Kendisinin ve arkadaşlarının etik olmayan davranışlarını fark eder, arkadaşlarıyla ilişkilerinde olumlu değerleri gözetir. Okula geliş ve gidişlerinde karşılaştığı insanlarla etkileşimde bulunurken nasıl davranması gerektiğini açıklar. Millî bayramları kutlamak amacıyla hazırlık yapar ve kutlama için fikirler üretir. Dinî bayramların, milletimizin paylaşım ve dayanışma içine girdiği özel günler olduğunu fark eder ve bayram kutlamalarına katılır. Yakın çevresindeki kişilerin iş ve meslekleriyle ilgili gözlemler yaparak bu kişilerin hayatımızı kolaylaştırmak için neler yaptıklarını açıklar. Çevresindekilerin kabul edilemeyen önerileriyle karşılaştığında etkili reddetme davranışı sergiler. Liderlerin, toplumların yaşantılarını nasıl değiştirdiğini açıklayarak, geçmişte ve günümüzde Türk toplumuna liderlik yapan kişiler hakkında sorular sorar. Bayram kutlamaları için yaptığı hazırlık çalışmalarını ve bayram sürecindeki duygularını özgün bir şekilde ifade eder. 	2.Sınıf
Çocuğun Topluma Katılımı	<ul style="list-style-type: none"> Okula geliş ve gidişlerinde kendisinin ve başkalarının güvenliği için trafik işaret ve levhalarına, trafik kurallarına uyar. Okula geliş ve gidişlerinde başkalarının kabul edilemez önerileriyle karşılaştığında etkili reddetme davranışı sergiler. Özel günlerin toplumsal paylaşımlar için uygun zamanlar olduğunu kabul eder ve kutlamalar için alternatifler üretir. Okula geliş ve gidişlerinde karşılaştığı kişilerle aralarında çıkabilecek sorunlar için hangi çözüm yollarına başvurabileceğini açıklar. Farklılıkların doğal olduğunu kabul eder ve farklı özelliklere sahip kişilere hoşgörülle yaklaşır. Hayatımızı kolaylaştırmak için çalışanları tanıy ve yaptıkları işleri açıklar. Farklı sosyal ve ekonomik gruplara mensup kişilerin bakış açılarının farklı olabileceğini kabul ederek bu kişilere ön yargısız davranır. Çevresini gözlemleyerek hangi iletişim türlerinin kullanıldığını araştırır. Canlıları sınıflandırarak, evinde bitki yetiştirmeye veya hayvan beslemeye istekli olur ve onların ihtiyaçlarını karşılamak için sorumluluk alır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin günlük yaşamımızda hangi amaçlarla kullanıldığı hakkında bilgi toplar ve sınıfta sunar. Birey, toplum ve çevre arasındaki karşılıklı bağımlılığı kavrar ve bunu gösteren örnekler verir. Bayram kutlamalarına katılarak, millî bayram günlerimizle geçmişte yaşanan tarihî olaylar arasında bağ kurar. 	3.Sınıf
	<p>Farklı durumlara ait duygu ve düşüncelerini ifade eder.</p> <p>Başkalarının duygu ve düşüncelerini saygı ile karşılar.</p> <p>Toplumlar arasında ortak kutlanan özel günlere örnekler verir.</p>	4.Sınıf

Tablo 3’de yer verilen, ‘Çocuğun topluma katılımı’ kategorisinde yer alan kazanımlar incelendiğinde; çocukların çevresi ile ilgili gelişmeleri takip edebilmesi ve bu doğrultuda çevresine karşı duyarlı bireyler olabilmelerinin, kendi özelliklerinin farkına varılabilmelerinin, sosyal yaşamın gerektirdiği ilişkilere istekli olabilmelerinin, ulusal anlamda önemli faaliyetler ve günler çerçevesinde yer alan hususlara karşı duyarlı olunabilmesinin, öğrenmeye açık olunabilmesi ve çıkarımlarda bulunmaya istekli olunabilmesinin, farklılıkların farkına varılması ve bu farklılıklara saygı duyulabilmesinin ve aktif bir birey olunabilmesinin gerektirdiği becerilerin edinilmesine ve bu becerilerin geliştirilmesine yönelik olarak tasarlanmış kazanımlar oldukları görülmektedir. Bu kategoride yer alan kazanımların büyük çoğunlukta Hayat Bilgisi dersi öğretim programında, 3. ve 2. sınıf düzeyinde yer aldığı görülmektedir. Bu kategoriye yönelik kazanımların ise Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında oldukça sınırlı olduğu, araştırmanın bir diğer bulgusudur.

Tablo 4. Çocuğun Aile Ortamına Katılımına İlişkin Kazanımlar

Çocuğun Katılım Hakkı Kategorisi	İlköğretim Hayat Bilgisi (1.-3. Sınıf) ve Sosyal Bilgiler Dersi (4.Sınıf) Öğretim Program Kazanımları	Sınıf
Çocuğun Aile Ortamına Katılımı	<ul style="list-style-type: none"> Ailesindeki bireyleri tanıyıp tanıtır. Aile içinde demokrasi kültürünün gerektirdiği davranışları gözlemler. Doğal afetler karşısında yapması gerekenleri belirleyerek ailesi birlikte hazırlık yapar. Ailedeki yardımlaşmayı ve görev dağılımını araştırır, dayanışmaya günlük hayattan örnekler gösterir. Evde kuralların neden gerekli olduğunu açıklar. Günlük zamanının bir bölümünü ailesi ve yakın çevresiyle birlikte eğlenmek için harcar. Aile bütçesi hazırlama çalışmalarına katılarak paranın sınırlı bir kaynak olduğunu fark eder. 	1.Sınıf
	<ul style="list-style-type: none"> Aile bireyleri arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları gözlemler ve gözlem sonuçlarını çeşitli yollarla ifade eder. Aileyi ilgilendiren konularda karar alınırken görüş bildirir ve bunun insan hak ve hürriyetleriyle ilişkisini kurar. Evde uyulması gereken kuralların belirlenmesine katkıda bulunur. Ailesindeki yardımlaşmayı gözlemleyerek, aile içinde üstlenebileceği görevlerle ilgili yeni fikirler üretir. Aile içinde görev paylaşımına katılmaya istekli olur ve üzerine düşen görevi yapmaktan mutluluk duyar. Aile yaşamında aldığı liderlik rolünü açıklar. Ailesiyle birlikte gezmek, tatillerini geçirmek ve eğlenmek için plan yapar ve bu planı ailesiyle paylaşır. Evde güvenliği sağlamak için gerekli kurallara uyar. 	2.Sınıf
	<ul style="list-style-type: none"> Aile üyeleri arasındaki ilişki ve iletişim biçimi ile diğer kişilerle olan ilişki ve iletişim biçimi arasındaki farkı ayırt ederek ailenin özel bir çevre olduğunu kavrar. Aile içinde ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları çözmek için, sorun çözme becerisini kullanır. Ailede kararlar alınırken görüş bildirir ve kendisinin üstlenebileceği görevlerle ilgili yeni fikirler üretirek bunları uygular. Aile içinde görev dağılımının adil olup olmadığını sorgular. Ailesinde ve yakın çevresinde (akrabaları, komşuları, vb.) birbirlerinin haklarına ne ölçüde saygı gösterildiğini gözlemler. Ailesi ve yakın çevresiyle olan ilişkilerinde olumlu tepkiler yaratan ve görgü kurallarına uyan davranışlar gösterir. Ailesiyle birlikte eğlenmenin aile bireylerine katkılarını açıklar, bunun için planlar yapar ve planıyla ilgili düşüncelerini etkili bir biçimde sunar. Evde meydana gelebilecek tehlikeli ya da acil durumlarda ne yapması gerektiğini uygulayarak gösterir. Doğal afetler sırasında evinde yapılması gerekenleri, yetişkinler eşliğinde uygulayarak gösterir. 	3.Sınıf

Tablo 4’de yer verilen, ‘Çocuğun aile ortamına katılımı’ kategorisinde yer alan kazanımlar incelendiğinde; aile bireylerinin ve bu bireylerin aile içi sorumluluklarının farkına varabilen, aile içi ilişkilerde demokratik tutumlar sergileyebilen, kendi sorumluluklarının gerektirdiği davranışları ortaya koyabilen, aile üyeleri ile etkili ve verimli zaman geçirebilen,

aile içi konularda özgüven sahibi olarak görüşlerini rahatça dile getirebilen ve bu konulara ilişkin sorun çözme becerilerini kullanabilen bireylerin yetiştirilmesine yönelik olarak tasarlanmış kazanımlar oldukları görülmektedir. Bu kategoride yer alan kazanımların, büyük çoğunlukta Hayat Bilgisi dersi öğretim programında, 2. ve 3. sınıf düzeyinde yer aldığı görülmektedir. Diğer taraftan, bu kategoriye ilişkin Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında herhangi bir kazanımın yer almadığı belirlenmiştir.

Tablo 5. Çocuğun Çevrenin Korunmasına ve Sürdürülebilir Kalkınmaya Katılımına İlişkin Kazanımlar

Çocuğun Katılım Hakkı Kategorisi	İlköğretim Hayat Bilgisi (1.-3. Sınıf) ve Sosyal Bilgiler Dersi (4.Sınıf) Öğretim Program Kazanımları	Sınıf
Çocuğun Çevrenin Korunmasına ve Sürdürülebilir Kalkınmaya Katılımı	<ul style="list-style-type: none"> • İnsanların çevreyi hangi yollarla değiştirdiğini ve bunun için neler yaptıklarını araştırır ve anlatır. • Doğal afetlerin çevreyi nasıl değiştirdiğini araştırır. • İnsanların çevreyi hangi yollarla değiştirdiğini ve bunun için neler yaptıklarını araştırır ve anlatır. 	1.Sınıf
	<ul style="list-style-type: none"> • Okulu ve çevresini korumak için alternatifler üretir. • Okuldaki kaynakları bilinçli tüketmenin önemini açıklar. • Ülkemizde meydana gelen doğal afetlere örnekler vererek, doğal afetlerin yaşanmasında hem doğanın hem de insanların rolü olduğunu kavrar ve bunlardan korunma yollarını açıklar. • İnsanların niçin tasarruf yaptıklarını araştırır ve yeterli para biriktirinceye kadar isteklerini erteler. 	2.Sınıf
	<ul style="list-style-type: none"> • Evdeki kaynakları bilinçli olarak tüketir. • Farklı ülkelerde, doğal afetlere karşı alınan önlemlerle ülkemizde alınan önlemleri karşılaştırır. • Yaşadığı çevreyi temiz tutmasının kendisinin ve başkalarının sağlığı ve gelişimiyle ilişkili olduğunu kavrar. 	
	<ul style="list-style-type: none"> • Okulu ve çevresini temiz tutmak için bir proje tasarlar. • Kişisel bakımını yaparken kaynakları tutumlu kullanır. • Tüketici olarak sahip olduğu hakları bilir ve bilinçli tüketici davranışları sergiler. • Kaynakları bilinçli olarak tüketmenin aile bütçesine katkısını açıklayan çeşitli etkinliklerde bulunur. • İnsanların nelerden ve nasıl tasarruf edebildiklerini araştırır. • Doğal afetlerden korunabilmek için çözüm yolları üretir. • Yaşadığı çevreyi daha temiz bir hâle getirmek için bir proje tasarlar. 	3.Sınıf
	<ul style="list-style-type: none"> • Bilinçli bir tüketici olarak haklarını kullanır. • Doğal afetler karşısında hazırlıklı olur. • Teknolojik ürünleri kendisine, başkalarına ve doğaya zarar vermeden kullanır. • Mevcut kaynaklarla ihtiyaçlarını ilişkilendirir. 	4.Sınıf

Tablo 5’de yer verilen, ‘Çocuğun çevrenin korunmasına ve sürdürülebilir kalkınmaya katılımı’ kategorisinde yer alan kazanımlar incelendiğinde; doğal yaşamda meydana gelen olaylar hakkında bilgi sahibi olan ve bu olaylara ilişkin farkındalık gösteren, yakın ve uzak çevresinin temizliğine karşı duyarlı olan, doğal kaynakları yaşamında bilinçli olarak kullanan ve haklarının farkında bir tüketici olabilen bireylerin yetiştirilmesine yönelik olarak

tasarlanmış kazanımlar olduğu görülmektedir. Ayrıca bu kategoride yer alan kazanımların büyük çoğunlukta, Hayat Bilgisi dersi öğretim programında, 2. ve 3. sınıf düzeyinde yer aldığı görülmektedir.

Tablo 6. Çocuğun Sağlık Ortamlarına Katılımına İlişkin Kazanımlar

Çocuğun Katılım Hakkı Kategorisi	İlköğretim Hayat Bilgisi (1.-3. Sınıf) ve Sosyal Bilgiler Dersi (4.Sınıf) Öğretim Program Kazanımları	Sınıf
<i>Çocuğun Sağlık Ortamına Katılımı</i>	<ul style="list-style-type: none"> Sağlığını koruma sorumluluğunu üstlenir ve okulda sağlığını korumak için yapması gerekenleri açıklar. Neden dengeli ve düzenli beslenmesi gerektiğini araştırır ve anlatır. 	<i>2.Sınıf</i>

Tablo 6’da yer verilen, ‘*Çocuğun sağlık ortamına katılımı*’ kategorisinde yer alan kazanımlar incelendiğinde; sağlığı konusunda dikkatli davranışlar sergileyebilen, sağlıklı beslenmenin önemini kavrayabilen ve sağlıklı beslenme konusunda doğru alışkanlıklar edinebilen bireylerin yetiştirilmesine yönelik olarak tasarlanmış kazanımlar oldukları görülmektedir. Bu kategoride yer alan kazanımların, Hayat Bilgisi dersi öğretim programında ve Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında oldukça sınırlı şekilde yer aldığı, araştırmanın dikkat çekici bir bulgudur.

Tablo 7. Çocuğun Genel (Ülke) Politikaya Katılımına İlişkin Kazanımlar

Çocuğun Katılım Hakkı Kategorisi	İlköğretim Hayat Bilgisi (1.-3. Sınıf) ve Sosyal Bilgiler Dersi (4.Sınıf) Öğretim Program Kazanımları	Sınıf
<i>Çocuğun Genel (Ülke) Politikaya Katılımı</i>	<ul style="list-style-type: none"> Yaşadığı yerleşim biriminin ve vatanının kendisi için özel bir yer olduğunu fark ederek ülkesini de bir “yuva” olarak görür. Kendi evinde hissettiği olumlu duygular ile ülkesinde hissettiği olumlu duyguları vatan sevgisi açısından ilişkilendirir. 	<i>2.Sınıf</i>
	<ul style="list-style-type: none"> İnsanların mutluluğunun, bireylerin aile içerisinde ve ülke genelinde üzerlerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmelerine bağlı olduğunu kavrar. Ülkesini, tıpkı evi ve okulu gibi bir “yuva” olarak kabul eder. Cumhuriyetimizi korumak, güçlendirmek ve geliştirmek için yapılması gerekenler hakkında fikirler üretir. 	<i>3.Sınıf</i>
	Ailesi ve çevresindeki millî kültürü yansıtan öğeleri fark eder.	<i>4.Sınıf</i>

Tablo 7’de yer verilen, ‘*Çocuğun genel (ülke) politikaya katılımı*’ kategorisinde yer alan kazanımlar incelendiğinde; ülkesine ilişkin olumlu tutumlar geliştirebilen, ülkesine ilişkin sorumluluklarının farkında olabilen, cumhuriyet değerlerine sahip çıkan ve vatanseverlik niteliğindeki davranışları sergileyebilen bireylerin yetiştirilmesine yönelik olarak tasarlanmış kazanımlar oldukları görülmektedir. Bu kategoride yer alan kazanımların çoğunlukta, Hayat Bilgisi dersi öğretim programının 3. sınıf düzeyinde yer aldığı ancak Sosyal Bilgiler dersi

öğretim programında bu kategoriye ilişkin kazanımların oldukça sınırlı şekilde yer aldığı görülmektedir.

Tablo 8. Çocuğun Medyaya Katılımına İlişkin Kazanımlar

Çocuğun Katılım Hakkı Kategorisi	İlköğretim Hayat Bilgisi (1.-3. Sınıf) ve Sosyal Bilgiler Dersi (4.Sınıf) Öğretim Program Kazanımları	Sınıf
<i>Çocuğun Medyaya Katılımı</i>	<ul style="list-style-type: none"> Çocuklara yönelik reklâmların işlevlerini; reklâmlar, ihtiyaçlar ve imkânlar arasında ki ilişkiyi sorgular. 	<i>3.Sınıf</i>

Son olarak Tablo 8’de yer verilen, ‘*Çocuğun medyaya katılımı*’ kategorisinde yer alan kazanımlar incelendiğinde; çocukların medyaya katılımı konusunda her iki program kazanımlarının da yeterli düzeyde programlarda yer almadığı, araştırmanın önemli bulgularındandır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, Hayat Bilgisi dersi ve Sosyal Bilgiler dersi öğretim programları kazanımları çocuk hakları açısından analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında, bahsi geçen; öğretim programları kazanımları, Meray (2012) tarafından; çocuğun katılım hakkına yönelik oluşturulmuş kategorilere uygun olarak kategorize edilmiştir. Bu işlem sonucunda çocuk haklarına ilişkin, Hayat Bilgisi dersi öğretim programında 99 ve Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında 9 olmak üzere toplam 108 kazanım tespit edilmiştir.

Hayat Bilgisi dersi (1.-3. Sınıf) öğretim programında yer alan 292 kazanım incelendiğinde, çocuğun katılım hakkına yönelik olarak 99 kazanımın olduğu tespit edilmiştir. Bu kazanımlardan; çocuğun topluma katılımına yönelik 26, çocuğun okul ortamına katılımına yönelik 24, çocuğun aile ortamına katılımına yönelik 24, çocuğun çevrenin korunmasına ve sürdürülebilir kalkınmaya katılımına yönelik 17, çocuğun genel (ülke) politikaya katılımına yönelik 5, çocuğun sağlık ortamına katılımına yönelik 2 ve çocuğun medyaya katılımına yönelik olarak 1 kazanımın bulunduğu belirlenmiştir. Ayrıca çocuğun yargıya katılımının ilişkin bir kazanımın bulunmayışı, araştırmanın dikkat çeken sonuçlarındandır.

Sosyal Bilgiler dersi (4. Sınıf) öğretim programında yer alan 99 kazanım incelendiğinde, çocuğun katılım hakkına yönelik olarak 9 kazanımın olduğu tespit edilmiştir. Bu kazanımlardan; çocuğun çevrenin korunmasına ve sürdürülebilir kalkınmaya katılımına yönelik 4, çocuğun topluma katılımına yönelik 3, çocuğun okul ortamına katılımına yönelik 1

ve çocuğun genel (ülke) politikaya katılımına yönelik 1 kazanımın bulunduğu belirlenmiştir. Ayrıca programda çocuğun; sağlık ortamlarına, medyaya ve yargıya katılımına yönelik kazanımın bulunmayışı, araştırmanın önemli sonuçları arasındadır. Bu noktadan hareketle, gerçekleştirilen bu çalışma sonuçlarının, incelenmesinin katkı sağlayacağı düşünülen bazı çalışmalar ile birlikte ele alınarak tartışılmasının faydalı ve gerekli olduğu düşünülmektedir.

Nayır ve Kepenekçi (2011) gerçekleştirdikleri; “İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarında Çocukların Katılım Hakkı” adlı çalışmada, ilköğretim 1-8. Sınıf Türkçe öğrenci ders kitaplarında çocuğun katılım hakları konusuna ne düzeyde yer verildiğini karşılaştırmalı olarak ortaya koymayı amaçlamışlardır. Araştırma sunucunda, çocukların katılım haklarının, ilköğretim birinci kademe (1., 2., 3., 4. ve 5. sınıf) Türkçe ders kitaplarında, (6., 7. ve 8. sınıf Türkçe ders kitapları ile karşılaştırıldığında) daha fazla yer aldığı gözlemiştir. Bu araştırma bulgusu ile yapılan araştırma benzer özellik göstererek, daha ileri sınıf düzeyinde olan Sosyal bilgiler dersi öğretim programında, Hayat Bilgisi dersi öğretim programlarına göre çocuk haklarına ilişkin daha az kazanımın varlığı tespit edilmiştir. Ayrıca belirtilen çalışmada, Türkçe öğrenci ders kitaplarında, görüşlerini açıklama ve kararlara katılma hakkı kapsamında çocukların fikirlerini açıkça söyleyebileceğine; başta aile, okul ve toplum olmak üzere kendisini ilgilendiren konularda karar alabileceğine veya kararlara katılabileceğine yönelik ifadelerin yer aldığı tespit edilmiştir. Bu noktada da, gerçekleştirilen araştırma bulgularının bahsedilen çalışma bulguları ile paralellik taşıdığı söylenebilir. Özellikle çalışmada, Hayat Bilgisi dersi öğretim programında, çocuğun aileye, okul ortamına ve topluma katılımına yönelik kazanımların çoğunlukta olduğu belirlenmiştir. Yine bahsedilen çalışmada, barış içinde toplanma ve dernek kurma hakkı ile ilgili olarak genelde çocuğun oyun oynama hakkı ve oyunlara katılma hakkı ile ilgili ifadelere yer verilmiştir. Türkçe ders kitaplarında, çocuğun "dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkına", çocuğun "görüşlerini açıklama ve kararlara katılma hakkı" ile karşılaştırıldığında daha az yer verildiği ortaya çıkmıştır. İlköğretim Türkçe dersi öğretim programında çocuğun barış içinde toplanma ve dernek kurma hakkı ile ilgili kazanımlara yer verilmediği tespit edilmiştir. Bu sonuçlara paralel olarak, gerçekleştirilen çalışmada da, çocuğun dernek kurma, STK üyeliği vs. benzeri haklarına işaret eden; ‘Çocuğun genel (ülke) politikaya katılımı’ hakkına ilişkin kazanımların, incelenen her iki programda da oldukça sınırlı biçimde yer aldığı görülmüştür.

Yine Kepenekçi ve Aslan (2011), “Okulöncesi Döneme Seslenen Kitaplarda Çocuk Hakları” adlı çalışmasında, Türkiye’de okul öncesi dönem çocuk edebiyatı yapıtlarında (yazınsal çocuk kitaplarında) çocuk haklarının sunulmuş düzeyini ortaya koymayı amaçlamıştır.

Bu amaçla okulöncesi dönem çocukları için 2009 yılı çerisinde ilk ya da yeni baskısını yaptıkları, çeviriler dâhil tüm çocuk kitapları edinilmiş ve 82 kitap incelenmiştir. Bu araştırmada temel kategori olarak “Çocuk Hakları” ele alınmış, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları ile tutarlı olarak; yaşamsal, gelişimsel, koruma ve katılım hakları olmak üzere dört temel alt kategoriye ayrılmıştır. Her bir alt kategori Çocuk Hakları sözleşmesinin ilgili maddesi ile ilişkilendirilmiştir. Araştırma sonuçları incelendiğinde, çocuklara çocuk haklarını duyumsatmada, çocuğun gelişiminde başat bir değişken olan yazınsal çocuk kitaplarından yararlanılması gerektiğine ulaşılmıştır. Bu çalışmanın bulgularına göre, okul öncesi dönem çocuk kitaplarında çocuğun eğitim, bilgi edinme, oyun gibi gelişimsel hakları ile sevgi ve ilgi görme, tıbbi bakım, beslenme, bakım ve aile ile birlikte yaşama gibi yaşamsal hakları daha fazla yer almıştır. Bunun yanında incelenen kitaplarda, çocuğun her türlü istismar ve ihmalden korunmasını içeren koruyucu haklar ile çocuğun görüşlerini belirtme ve kendini ile ilgilendiren konularda katılımı gerektiren katılım hakları daha az yer almıştır. Bahsedilen araştırma bulgularına paralel olarak, bu çalışmada da, Hayat Bilgisi dersi ve Sosyal Bilgiler dersi öğretim programlarında, çocuğun katılım hakkına yönelik kazanımların sınırlı bir çerçevede olduğu tespit edilmiştir.

Batur Musaoğlu ve Haktanır (2012) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, okul öncesi öğretim programının, çocuk hakları açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma bulguları değerlendirildiğinde, program içerisinde; çocuğun katılım ve gelişim hakkına yönelik unsurlara büyük çapta yer verildiği, ancak çocuğun korunma hakkına yönelik içeriğin daha dar kapsamda tutulmuş olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu noktada gerçekleştirilen çalışmanın sonuçları ile büyük benzerlikler taşımamaktadır. Bu farklılığın, incelenen öğretim programı türünden kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Gerçekleştirilen araştırmada, sınıf düzeyi olarak daha yüksek bir seviyeye hitap eden Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında, çocuğun katılım hakkına yönelik olarak daha az kazanımın bulunduğu görülmüştür. Bu noktada, gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarından yola çıkarak, program düzeyinin yükselmesi ile programda çocuğun katılım hakkına yer verilme durumu arasında ki ilişkinin, incelenen çalışma sonuçlarında da, benzerlik gösterebileceği söylenebilir.

Hudson (2012) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise, çocukların karar verme süreçlerinde katılımcı olmalarına ilişkin uygulayıcı görüşlerinin alınması hedeflenmiştir. Araştırma sonuçlarına paralel olarak incelenen bu çalışmada da, uygulayıcıların çocukların karar verme durumlarında ki katılım haklarının önünde çeşitli engellerin olduğu doğrultusunda sonuçlara ulaşılmıştır. Gerçekleştirilen çalışmada da, çocuğun karar vermeye

katılım mekanizmalarına işaret eden, yargıya ve genel (ülke) politikaya katılımına ilişkin kazanımların, bahsi geçen programlarda oldukça sınırlı bir biçimde yer aldığı görülmüştür.

Kepenekçi (2010) Türkiye’ de sosyal bilgiler ders kitaplarında çocukların sosyal hakları ile ilgili konulara ne düzeyde yer verildiğini belirlemeyi amaçladığı çalışmasında; sosyal bilgiler ders kitaplarında çocukların sosyal haklarına yer verilme durumunu belirlemeye yönelik bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada temel kategori olarak “Çocukların Sosyal Hakları” ele alınmıştır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları ile tutarlı olarak sosyal güvenlik hakkı, sağlık hakkı ve eğitim olmak üzere üç temel alt kategoriye ayrılmıştır. Araştırmada; Sosyal bilgiler ders kitaplarında çocukların sağlık hakkı ve eğitim hakkı birbirine yakın bir oranda yer alırken, çocukların sosyal güvenlik hakları ile ilgili vurgulamaların az olduğu tespit edilmiştir. Çocukların sosyal haklarının altıncı sınıf sosyal bilgiler ders kitabı diğer sınıflarda okutulan ders kitaplarından daha fazla yer aldığını gözlemiştir. Sonuç olarak, Hayat Bilgisi dersi öğretim programında yer alan; çocuğun katılım hakkına ilişkin kazanımların, programda yer alma durumunun iyi bir düzeyde olduğu fakat çocuğun; sağlık ortamlarına, medyaya, yargıya ve genel (ülke) politikaya katılımı konularında, geliştirilmesi gereken kazanım alanlarının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan, Sosyal Bilgisi dersi öğretim programında yer alan; çocuğun katılım hakkına ilişkin kazanımların, programda yer alma durumu açısından, sınırlı bir kapsam düzeyinde olduğu sonucuna varılmıştır. Özellikle çocuğun; sağlık ortamlarına, medyaya, yargıya ve aile ortamına katılımı konularına ilişkin olarak, program kazanımlarının geliştirilmesi gereken kazanım alanlarının başında olduğu sonucuna varılmıştır.

Bu bağlamda, araştırma sonuçlarından yola çıkarak; yeni araştırmalarla aynı ya da farklı öğretim programlarının çocuk hakları açısından analiz edilmesinin, program hazırlayıcıların; program kazanımlarını tasarlama süreçlerinde gerçekleştirilen bu ve benzeri araştırmaları dikkate almalarının, çocuk haklarının gelişimine ve bu konuya ilişkin farkındalığın artırılması hususunda faydalı sonuçlar verebileceği düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Almog, S. & Hazan, P. L. (2012). Conceptualizing the Right of Children to Adaptable Education. *International Journal of Children’s Rights*. 20, 486–500.
- Batur Musaoğlu, E. & Haktanır, G. (2012). Investigation of MONE Preschool Program for 36-72 Months Old Children (2006) according to Children Rights. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 12(4), 3285-3305.
- Deb, S. & Mathews, B. (2012). Children’s Rights in India: Parents’ and Teachers’ Attitudes, Knowledge and Perceptions. *International Journal of Children’s Rights*. 20, 241–264.
- Ersoy, F. A. (2011). Elementary School Students’ Perceptions Related to Children’s Rights. *Elementary*

- Education Online*. 10(1), 20-39.
- Ersoy, F. A. (2012). An Area Neglected in Citizenship Education: Children’s Rights Education at Home and at School. *International Online Journal of Educational Sciences*. 4 (2), 359-376.
- Fazlıoğlu, Z. (2007). Çocuk Hakları Sözleşmesinde Yer Alan ‘Çocuk Hakları’ Konusunda Öğretmenlerin ve Yöneticilerin Bilinç Düzeyleri.’ Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- Gömlüksiz, M. & Ark., (2008). School Yards Under The Magnifying Glass: A Qualitative Study on Violence and Children’s Rights’. *Elementary Education Online*, 7 (2), 273-287.
- Grugel, J. (2013). Children’s Rights and Children’s Welfare After the Convention on the Rights of the Child. *Progress in Development Studies*. 13(1), 19–30.
- Herczog, M. (2012). Rights of the Child and Early Childhood Education and Care in Europe. *European Journal of Education*, 47(4), 542-555.
- Hudson, K. (2012). Practitioners’ Views on Involving Young Children in Decision Making: Challenges For The Children’s Rights Agenda. *Australasian Journal of Early Childhood*, 4-9.
- Sözer, M. (2003). Çocukluk ve Çocuk Haklarının Tarihsel Gelişimi, *TSA*, 7(3).
- Kepenekci, K. Y. & Baydık, B. (2009). Zihin Engelliler Öğretmen Adaylarının Çocuk Haklarına İlişkin Tutumları.. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42, 1, 329-350.
- Kepenekçi, K. Y. & Aslan, C. (2011). *Okul Öncesi Döneme Seslenen Kitaplarda Çocuk Hakları. Eğitim, Araştırma ve İnceleme Dizisi-I*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi.
- Kepenekçi, K.Y. (2010). Children’s social rights in social studies textbooks in Turkish elementary education *Procedia Social and Behavioral Sciences*. pp. 576–581
- Kılıçgün, Y. M. & Oktay, A. (2011). Çocuk Haklarına Yönelik Ebeveyn Tutum Ölçeği’nin Geliştirilmesi ve Standardizasyonu. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* (31).
- Liebel, M. (2012). Children’s Rights as Living Rights: Why Human Rights Only Make Sense if They Are Connected to the Lives of Children. *Revista de Asisten, Social Work Review*, 11, 2. 13-26
- Lundy L. (2012). Children’s Rights and Educational Policy in Europe: The Implementation of The United Nations Convention on The Rights of The Child. *Oxford Review of Education*, 38, 4, 393–411.
- Merey, Z. (2012). Türkiye ve ABD’deki Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Çocukların Katılım Haklarına Yer Verilme Düzeyinin Karşılaştırılması, *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Merey, Z. (2013). Social Studies Pre-Service Teachers’ Attitudes Towards Children’s Rights. *Journal of Theory and Practice in Education*. 9 (3), 243-253.
- Merriam, S. B. (1998). *Qualitative research and case study applications in education*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *An Expanded sourcebook qualitative data analysis*. United States of America: Sage Publications.
- Nayır, F. & Kepenekçi, K. Y. (2011). İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarında Çocukların Katılım Hakları. *İlköğretim Online*, 10(1), 160-168.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (Çev.ed. Bütün, M & Demir, S. B.). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Tintor, M. A. (2013). Community Resilience and the Fulfilment of Child Rights in the Family, School and Community. *C-E-P-S Journal*, 3(2).
- Tübitak ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, (2010). *Çocukların Penceresinden Çocuk Hakları Araştırma Raporu*. Kocaeli.
- Ulutaş, B. (2015). Doküman Analizi. Nitel araştırma yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları. Seggi, F.N. & Bayyurt, Y. (ed.), Ankara: Anı Yayıncılık, 279-297.
- Quennerstedt, A. & Quennerstedt, M. (2013). Researching Children’s Rights in Education: Sociology of Childhood Encountering Educational Theory. *British Journal of Sociology of Education*, 35(1), 115-132.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma, yöntemleri*. (Güncelleştirilmiş Geliştirilmiş 9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler dersi öğretim programlarına aşağıdaki adresten ulaşılmıştır.
<http://www.ttkb.meb.gov.tr/programlar.html>.